

עדכון ההערכה האסטרטגית לישראל לשנת 2020 והמלצות לממשלה החדשה

איתי ברון ועמוס ידלין

השלכותיה הגלובליות, האזוריות והפנימיות של מגפת הקורונה עדיין לא ברורות די הצורך, אך לממשלה ה-35 של ישראל אין מאה ימי חסד. עליה להחזיר במהירות את המשק לפעולה מלאה, בנוכחות הנגיף ובצל האפשרות לגל התפרצות נוסף. אשר לממד הביטחוני – כל המשטרים ברחבי המזרח התיכון עוסקים במגפה ובענייניהם הפנימיים, ולפיכך יבקשו להימנע מהסלמה בעימות עם ישראל. עם זאת, הסיכון להסלמה בלתי מתוכננת (בסוריה, בלבנון וברצועת עזה) עודנו קיים ומחייב את ישראל לשיקול דעת בהפעלת הכוח. האיום האיראני מוסיף להיות העיקרי בין האיומים שלפתיחה של ישראל ומחייב לכן תאום הדוק עם ארצות הברית, בניית יכולות עצמאיות והמשך הפעלת כוח מול מאמצי ההתבססות האיראנית בסוריה. רעיון הסיפוח החד-צדדי של שטחים בגדה המערבית זוכה לתמיכת הנשיא האמריקאי, אך צפוי להוביל לשורת השלכות שליליות. לפיכך, מומלץ להימנע ממימוש. גם ליריבות המחריפה בין ארצות הברית לסין עלולות להיות השלכות שליליות על ישראל. בה בעת, תמונת המצב הנוכחית מאפשרת לממשלה לנצל גם הזדמנויות שהמשבר מזמן ומאפשר בתחומים שונים.

משבר הקורונה מטלטל את העולם, את המזרח התיכון ואת ישראל עצמה. המשבר מבליט את הצורך, שהיה ברור גם לפניו, באסטרטגיה ישראלית כוללת ורלוונטית שתאפשר התמודדות אפקטיבית עם עומס אתגרי ביטחון לאומי במספר זירות. משבר הקורונה מעצים חלק מאתגרים אלו, יוצר אתגרים משמעותיים חדשים, אך גם פותח פתח להזדמנויות ולמהלכים שלא היו אפשריים לפני התרחשותו. המשבר הפוליטי המתמשך בישראל הקשה בשנה וחצי האחרונות את גיבושה של אסטרטגיה מדינית-ביטחונית מקפת והקמת הממשלה החדשה מהווה הזדמנות לתפנית בעניין זה.

משבר הקורונה החל בסיומו של עשור שהתאפיין בתחרות אסטרטגית גוברת בין המעצמות, בטלטלה אזורית מתמשכת במזרח התיכון, בגלובליזציה שטטשה גבולות פיזיים ובמהפכת מידע ששינתה סדרי עולם. מגפת הקורונה משפיעה על המציאות בארבע דרכים עיקריות: (1) היא חושפת ומעמיקה מגמות קיימות, שאותן היא יכולה להאיץ או להאט; (2) היא מחייבת את השחקנים הגלובליים והאזוריים המתחרים להתארגן מולה באופן העשוי לשנות ולערער את המבנה הרופף ממילא של הסדר העולמי והאזורי; (3) היא משבשת את התנהלותו השגרתית של העולם, וכך מייצרת התפתחויות משמעותיות שלא היו מתרחשות בלעדיה; (4) היא מהווה מנגנון הרג והרס, הפוגע באופן מתמשך בבריאות הציבור, בכלכלות ובאינטראקציות החברתיות.

הממשלה ה-35 של ישראל מוקמת אפוא בתקופה של משבר רב ממדי – כלכלי, חברתי ורפואי – שהשלכותיו הגלובליות, האזוריות והפנימיות נמצאות עדיין בהתהוות. בבואה להעריך את המצב ולשקול אפשרויות פעולה רלוונטיות צריכה הממשלה החדשה לאמץ התבוננות בשני טווחי זמן: האחד מתייחס לחודשים הקרובים, שבהם המשימה העיקרית היא להחזיר את המשק הישראלי

לפעולה מלאה; והשני מתייחס לתקופה שלאחר מכן, שבה יורגשו כבר השלכותיו העמוקות יותר של המשבר. מסמך זה כולל עדכון של ההערכה האסטרטגית לישראל לשנת 2020 (שפרסם המכון למחקרי ביטחון לאומי) לנוכח השלכותיו של משבר הקורונה וכן שורה של המלצות לממשלה החדשה.

המערכת הבינלאומית: משבר רב-ממדי, תחרות מתגברת וקשיי תפקוד

המערכת הבינלאומית התאפיינה עוד לפני פרוץ מגפת הקורונה בתחרות אסטרטגית רב-ממדית בין המעצמות, בקיטוב ובקשיי תפקוד ניכרים. מאפיינים אלו באים לביטוי גם בתקופת המגפה וסביר שיחריפו בטווח הזמן הקרוב. למדינות מזרח אסיה, ובראשן סין, מסתמן יתרון בקצב ההתאוששות מהמשבר וביכולת למצות את ההזדמנויות הנובעות ממנו. גם ארצות הברית ואירופה יתאוששו מהמשבר, אך בקצב איטי יותר. הפגיעה הקשה בהן תמשיך לשחוק את דימוי העוצמה האמריקאית ולערער את לכידותו של האיחוד האירופי. הארגונים הבינלאומיים התקשו לבוא לביטוי במשבר וסביר שיחלשו עוד אחריו. שחקנים בינלאומיים חלשים, ביניהם מדינות באפריקה ובאמריקה הלטינית, צפויים להיחלש עוד גם הם.

התחרות בין המעצמות תחריף, כולל על אודות נראטיב האחריות למגיפה וההתמודדות היעילה ביותר עם המשבר שבעקבותיה. סין כבר מנהלת קמפיין השפעה נרחב שנועד להציג את עצמה כמובילה עולמית של המאבק בנגיף הקורונה, המשלב גם סיוע בפועל למדינות באירופה, באפריקה ובמזרח התיכון. עד סוף השנה תתרכז ארצות הברית במערכת הבחירות לנשיאות, שתהיה כנראה שוב נגועה במעורבות זרה ואולי תתקיים במאפיינים חריגים עקב מגפת הקורונה, באופן שעלול לפגוע בלגיטימציה של התוצאות. מערכת הבחירות עצמה תחריף את המתחות בין ארצות הברית לסין (וברמה נמוכה יותר אולי גם עם רוסיה) ובנסיבות מסוימות אפשר שגם תאיץ את יציאתם של כוחות אמריקאים ואחרים מזירות הפעולה במזרח התיכון. רוסיה, שנפגעה אף היא מהתפרצות הנגיף, תמשיך לנסות ולנצל הזדמנויות, גם במזרח התיכון. עם זאת, הקשב הכללי של המערכת הבינלאומית למזרח התיכון צפוי להיות נמוך, למעט בפרוץ משברים חריגים באפריקה והיקפם.

הקשיים שחוות ארצות הברית ואירופה, שותפותיה המדיניות-כלכליות של ישראל, צפויים להשליך על ישראל ועלולים להוביל לפגיעה בשיתופי פעולה ואף בסיוע הביטחוני שהיא מקבלת. בתנאים אלה, הזדקקותה הכלכלית של ישראל למשאבים עשויה להעמיד את סין בעמדת יתרון גובר מולה. הממשלה החדשה צריכה לחזק את המנגנונים המאפשרים ניהול סיכונים מאוזן ומושכל במשולש היחסים של ישראל עם ארצות הברית ועם סין, לנהל דיאלוג הדוק עם הממשל האמריקאי ובפרט בנושאים שבהם קיימים סיכונים התנגשות אינטרסים (סין, הסוגייה האיראנית וסוגיית סיפוח השטחים בגדה המערבית), ולפתח במערכת קבלת ההחלטות הישראלית מומחיות עומק בנושא סין על כל היבטיו. כן נדרש מאמץ ממשי לשיקום התמיכה הדו-מפלגתית האמריקאית בישראל, בעיקר לנוכח האפשרות לעליית ממשל דמוקרטי בבחירות 2020.

המשבר העמוק בקהילות היהודיות ברחבי העולם מחדד הן את מחויבות ישראל כלפיהן והן את ההזדמנות לממשה באמצעות חיזוק היחסים עמן (סיוע, שיתופי פעולה ומאבק באנטישמיות). במקביל, יש להיערך לאפשרות של גל עלייה.

המערכת האזורית: המשך המאבק על דמותו של המזרח התיכון, בצל הקורונה

נגיף הקורונה פגע גם במזרח התיכון: אזור צפוף עם תשתיות ירודות, שנאנק מאז שנים רבות תחת עולן של מלחמות, סכסוכי זהות, תסיסה חברתית ופוליטית, ומצוקות כלכליות חריפות. על פי הנתונים הרשמיים, שמהימנותם חלקית, מספר הנדבקים באזור הגיע לכ-320,000 – כשליש מהם באיראן ושליש נוסף בטורקיה. עם זאת, לפי שעה נראה שההשלכות הכלכליות של המגפה חמורות יותר מאלו הקשורות לבריאות הציבור. היקף התחלואה בקורונה לא יצר עד כה משבר רפואי במערכות הבריאות של המדינות השכנות לישראל, ואף לא גרם שעורי תמותה ניכרת או משנת-מציאות. ההשלכות הכלכליות, לעומת זאת, קשורות בירידה הדרמטית במחירי הנפט, שפגעה קשות ביצואניות, ובצפי לצמצום הסיוע החיצוני מאירופה, מארצות הברית וממדינות המפרץ, שבו היו חלק מהמדינות תלויות מסורתית.

משבר הקורונה הוא אפוא מעין "זעזוע המשך" לטלטלה האזורית המערערת את האזור בעשור האחרון. טלטלה זאת עדיין נמשכת והמזרח התיכון התאפיין גם לפני משבר הקורונה באי-יציבות, באי-ודאות ובנפיצות. קיימת הסכמה רחבה בין חוקרים ומשקיפים כי האזור נמצא במשבר עמוק, בתהליך בעל משמעויות היסטוריות ובמאבק סוער על דמותו. מאבק זה ממשיך להתנהל בשני מרחבים ולאורך קווי שבר מגוונים: על הסדר האזורי, בין מחנות שונים העוינים זה את זה ונאבקים על רעיונות, כוח, השפעה ושרידות; ובמדינות עצמן, בין השליטים לבין הציבור, הסובל מריבוי בעיות יסוד שלא נפתרו בשנות הטלטלה ואף הועצמו. משבר הקורונה מעמיק את בעיות היסוד - אבטלה, אי שוויון, פריון נמוך, פערי משילות, שחיתות ותלות בנפט ובסיוע חיצוני, ומוסיף לכל אלה ממד חריף נוסף של אי-ודאות.

התפרצות הנגיף חייבה את כל המשטרים להיערך למולו ולפי שעה נראה שכולם מצליחים להתמודד עם המגפה בלא שמערכות השלטון שלהם יקרו. כל אחד מהמשטרים התמודד עם המציאות הכלכלית בדרכו, אך הפתרונות הם כולם קצרי טווח וצפוי כי הם יתקשו להתמודד עם ההשלכות העמוקות יותר (למשל, עם שיעורי האבטלה שהיו גבוהים בחלק מהמדינות גם ערב המשבר). המאפיין העיקרי של שנת 2019 היו המחאות הנרחבות שפרצו בסודאן ובאלג'יריה (בשתיהן הוחלפו השליטים הוותיקים) וכן במצרים, בעיראק, בלבנון ואף באיראן. מחאות אלו הופסקו עם תחילת משבר הקורונה וסביר שיתחדשו עם סיומו (כפי שאכן קורה בלבנון, למשל) ויציבו בפני המשטרים אתגרים ליציבותם.

הסכנה ליציבות המשטרים ולקריסת המערכות השלטוניות פחתה אפוא, אך היא עדיין קיימת ועלולה לחייב את ישראל להיערכות גם בגבולותיה. עם זאת, נראה שבהקשר האזורי משבר הקורונה מספק לממשלה החדשה גם שורה של הזדמנויות. ישראל יכולה לקדם את שיתוף הפעולה עם המדינות שאיתן יש לה הסכמי שלום יציבים – מצרים וירדן – שיכלול שיתוף בידע רפואי, אספקת ציוד ואמצעים רפואיים וכן תיאום של משטרי התנועה במעברי הגבול. היחסים עם ירדן הידרדרו בשנים האחרונות ויש לשקדם בדחיפות תוך דיאלוג כן בדרג המדיני הבכיר ביותר והתחשבות בצרכים ובאינטרסים הירדניים, כולל אלה שבזירה הפלסטינית. בדיאלוג הזה יש לבחון את האפשרות לסיוע ישראלי ישיר וכן כיצד ניתן לעודד סיוע בינלאומי להקלת המצוקה הפיננסית של ירדן.

במקביל, יש לפתח את שיתוף הפעולה עם מדינות סוניות פרגמטיות נוספות, תוך מודעות למגבלותיו. לאור ההשלכות השליליות של הנגיף על מדינות המפרץ, שעמן רקמה ישראל יחסים לא-רשמיים בשנים האחרונות, תיתכן נסיגה במעורבותן בבלימת ההשפעה האיראנית באזור.

איראן: המשך התרסה, לצד העצמת הקשיים מבית

איראן ממשיכה להציב את האיום החמור ביותר על ביטחון ישראל הן בקידום תוכנית הגרעין והטילים שלה והן בפעילות האזורית. זאת, אף שהיא נמצאת בשפל מהחמורים שידע המשטר הנוכחי, הנובע משילוב של היקף מגפת הקורונה, המצב הכלכלי הקשה בשל הסנקציות האמריקאיות שהממשל ממשיך להטיל, ירידת מחירי הנפט, כישלון הניסיונות לקבל סיוע מהמוסדות הבינלאומיים וחוסר אמון גובר של הציבור במשטר. למרות מצבה הקשה, איראן ממשיכה לקדם את האינטרסים האזוריים שלה – בעיראק, בסוריה ובלבנון, בעיקר באמצעות שלוחיה, תוך בניית תשתיות צבאיות, פוליטיות, כלכליות וחברתיות, שיבטיחו את השפעתה לטווח ארוך. חלקן – מכוונות באופן ישיר נגד ישראל.

במקביל מחריף העימות בין איראן לארצות הברית. איראן ממשיכה, כנראה, להכווין תקיפות של המיליציות השיעיות על בסיסים אמריקאיים בעיראק ונוקטת צעדי התגרות ישירים נגד אוניות הצי האמריקאי במפרץ הפרסי. אלה, אם יגרמו לאובדן בנפש של אמריקאים, עלולים להוביל להסלמה צבאית בין ארצות הברית לאיראן בשנה הקרובה ועל כן מתחייב תיאום ישראלי-אמריקאי בהקשר זה. לכך נוסף מהלך שהתניעה וושינגטון לאחרונה ותכליתו למנוע את פקיעת אמברגו הנשק על איראן, הצפוי באוקטובר 2020, תוך איום להפעיל את מנגנון ההחזרה האוטומטית של הסנקציות שהוסרו עם גיבוש הסכם הגרעין. איראן בתגובה מאיימת לנקוט צעדים בתחום הגרעין, עד כדי יציאה אפשרית מהאמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני (NPT).

בינתיים, איראן ממשיכה לקדם את תוכניתה הגרעינית. על פי הדו"ח האחרון של הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית (סבא"א) מפברואר 2020: איראן צברה כבר למעלה מטון אחד של אורניום בשיעור העשרה של 4.5 אחוזים ורומזת שבכוונתה להעשיר גם לרמה גבוהה יותר; היא מפעילה כאלף צנטריפוגות במתקן בפורדו; ומתקדמת בפיתוח צנטריפוגות מתקדמות. המשמעות העיקרית של מכלול הצעדים האלו היא צמצום זמן ההגעה ליכולת גרעינית צבאית, אם איראן תחליט על כך.

הממשלה החדשה צריכה לגבש אסטרטגיה כוללת וארוכת טווח להתמודדות עם הפעילות האזורית של איראן, שאינה מבוססת רק על הפעלת כוח צבאי. בסוגיית הגרעין, החשובה יותר שבה צריכה לטפל הממשלה החדשה בהקשר זה, היא עלולה להיתקל בקשב נמוך בארצות הברית בחודשים הקרובים. למרות זאת, יש לעשות מאמץ להגיע להבנות עם ממשל טראמפ על מאפייניו האפשריים של הסכם גרעין משופר (JCPOA 2.0) ולהגדיר (אך לא לפרסם) "קווים אדומים" להתקדמות אפשרית בתוכנית הגרעין של איראן ולקיצור זמן ההגעה ליכולת גרעינית צבאית. במקביל, יש להידבר עם ראשי המחנה הדמוקרטי כדי לקדם הבנות דו-מפלגתיות (גם) בנושא זה, שחשיבותן תהא רבה במקרה של ניצחון דמוקרטי בבחירות בנובמבר 2020.

בה בעת, על הממשלה החדשה לוודא שיש בידי ישראל גם אופציה אמינה של תקיפה עצמאית באיראן.

הזירה הצפונית: סיכויי ההסלמה פחתו, אך האתגרים לא נעלמו

האתגרים הניצבים בפני ישראל בזירה הצפונית לא השתנו באופן ובמידה ניכרים עקב משבר הקורונה. בראשם – פעילות הציר הרדיקלי-שיעי, בדגש על המשך התבססות רב-ממדית של איראן באמצעות שלוחיה בסוריה והקמת מאחזים צבאיים של חזבאללה ברמת הגולן. התבססות זאת איטית מהחזון ומהתכנון האיראני, אך עדיין נמשכת למרות האילוצים הכלכליים המכבידים על איראן. ישראל מוסיפה לפעול בסוריה נגד התבססות איראן וחזבאללה, שוחקת ומאטה אותה, אך סביר שלא תצליח לבטלה.

האתגרים בזירה הצפונית לא ייעלמו אפוא, אבל כנראה לא יגיעו בקרוב לכדי הסלמה נרחבת משום שבשלב זה כל השחקנים ממוקדים בהתמודדות עם משבר הקורונה והשלכותיו ואינם חפצים במלחמה. עם זאת, גם בתקופה זו הומחשו סיכויי ההסלמה הלא מתוכננת, שעלולה להוביל למלחמה בחזיתות לבנון, סוריה ועיראק. מתאר זה, של מלחמה רב זירתית ("מלחמת הצפון") צריך להיות איום הייחוס העיקרי למלחמה ועל הממשלה החדשה להתכונן אליה ולוודא שהציבור מודע למאפייניה ולתוצאותיה האפשריים. במקביל, יש לנהל מאמץ מדיני וביטחוני יזום למניעת מלחמה ולמצות חלופות אחרות לקידום יעדי ישראל בזירה הצפונית.

חזבאללה ממשיך להתעצם צבאית, בסיוע איראן, ובכלל זה גם בפרויקט דיוק הטילים ("פרויקט הדיוק") ובפיתוח יכולותיו לביצוע מהלך קרקעי לשטח ישראל. לבנון נמצאת בעיצומו של משבר כלכלי, פוליטי, משילותי ורפואי – מהחמורים שידעה המדינה. משבר זה משליך גם על חזבאללה, השומר על מעמדו במערכת הלבנונית למרות שגם הוא ניזוק מהמתרחש באיראן.

סיכויי ההסלמה מחייבים את הממשלה החדשה לקיים דיון עקרוני על אודות התועלת הכוללת ועל הסיכונים הכרוכים במאמץ למנוע מהלכי התעצמות קונבנציונלית של האויב (זאת, בניגוד למאמצי התעצמות בתחום הגרעין, שלגביהם קיימת הסכמה רחבה כי יש שלב שבו נכון להפעיל את הכוח במטרה לסכלם, במסגרת "דוקטרינת בגין"). בהקשר "פרויקט הדיוק", הדיון צריך לעמת את הנזק הצפוי מתקיפה לסיכול "הפרויקט" בטווח הזמן הקצר, לעומת הנזק האפשרי כתוצאה מהפעלת נשק מדויק בהיקפים גדולים במלחמה בעתיד, עם אפשרויות הפעולה (ההגנתיות וההתקפיות) נגדו. במסגרת זו יש לקיים גם דיון מעמיק על אודות הרעיון של "מתקפת מנע" כלפי ארגון חזבאללה ועל התנאים והעיתוי למתקפה כזאת, לנוכח התקדמות "פרויקט הדיוק" ומול חלופות אחרות.

דיון עקרוני נוסף שאותו יש לקיים הוא בשאלת האפשרות להביא לסיום כהונתו של הנשיא בשאר אל-אסד. עניין זה חשוב הן משום שברור שאין ביכולתו להביא לדחיקת היכולות וההשפעה האיראנית מסוריה והן בשל אחריותו למותם של מאות אלפי אזרחים. למהלך כזה יכולה להיות היתכנות בנסיבות הנוכחיות, שבהן עולה אפשרות שסר חינו של בשאר בעיני מוסקבה. אפשר שהעת מתאימה למהלך רוסי-אמריקאי-טורקי, בגיבויו מדינות אירופה, להחלפתו ולהעלאת סוריה למסלול של רפורמות פוליטיות, שיובילו לסיוע בינלאומי לתהליך השיקום.

נכון שהממשלה החדשה תעשה מאמץ נוסף לרתום את רוסיה למאמץ לצמצם את ההשפעה והמעורבות האיראנית הצבאית בסוריה. כן יש לנסות להשפיע באמצעות מוסקבה על בניין הכוח של הצבא הסורי ולמנוע את הגעתם של אמצעי לחימה מתקדמים לרשותו. בנוסף, יש לנסות להביא את רוסיה להפעיל את השפעתה לפירוק המיליציות הפרו-איראניות במנגנוני הביטחון

הסוריים. במקביל, יש לשמר את התיאום מול הצבא הרוסי לשימור חופש הפעולה האופרטיבי של ישראל, למניעת חיכוך ולגבש תמונת מודיעין משותפת על אודות החתרנות האיראנית (גם נגד אינטרסים רוסיים).

הזירה הפלסטינית: שרשרת של השלכות שליליות לסיפוח

חוסר הרצון והיכולת של שתי ההנהגות הפלסטיניות (הרשות הפלסטינית בגדה המערבית וחמאס ברצועת עזה) להסדיר את היחסים ביניהן גם לנוכח משבר הקורונה העמיקו את הבידול בין שתי הישויות. עם זאת, הן הצליחו כנראה לספק מענה אפקטיבי להתפרצות הנגיף ונראה שהתנהלותן אף הובילה להגברת האמון הציבורי בהן. בד בבד, התגברה במערכת הפלסטינית ההבנה לגבי נחיצות התיאום עם ישראל, התלות בסיוע מצידה וגם הוענקה לגיטימציה מסוימת לשיתוף הפעולה עמה. לגבי חמאס – המשבר מייצר הזדמנות לקדם הסדרה של הפסקת אש ארוכת טווח בין ישראל לארגון.

הסוגייה המרכזית בהקשר הפלסטיני, שאיתה תצטרך הממשלה החדשה להתמודד, היא סוגיית החלת הריבונות על שטחים ביהודה ושומרון, שמשמעותה סיפוח, ואשר אף שולבה בהסכם הקואליציוני לכינון ממשלת החירום. קידום מהלכי סיפוח צפוי לגרור שרשרת השלכות שליליות לישראל, שהמרכזיות שבהן מפורטות להלן: הגברת הסיכון לאלימות, הפרות סדר וטרור ביהודה ושומרון והסלמה מול חמאס בעזה; אפשרות לביטול התיאום הביטחוני עם הרשות הפלסטינית; קריסת הרשות (או "החזרת המפתחות"), במקרה של סיפוח רחב היקף, שתאלץ את ישראל לשאת באחריות לכשניים וחצי מיליון פלסטינים; השקעת משאבים לאומיים בעניין הסיפוח – בהכרח על חשבון שיקום הכלכלה הישראלית; ובאופן כללי יותר – חיזוק "דרך ההתנגדות" המזוהה עם חמאס על פני "דרך המשא ומתן" המזוהה עם נשיא הרשות הפלסטינית מחמוד עבאס. מהלכי הסיפוח עלולים לעצב גבול ארוך מאוד להגנה, להרחיק אפשרות למשא ומתן עתידי ואפשר שויבילו גם להגברת ההכרה הבינלאומית בתביעות הפלסטינים.

סיכון מובהק נוסף קשור ביחסיה של ישראל עם מצרים וירדן. התגובה הירדנית לסיפוח עלולה להוביל לפגיעה בשיתוף הפעולה עמה באבטחת גבולה הארוך ביותר של ישראל, ואף בהסכם השלום, והשלכות דומות אפשריות גם בהקשר היחסים עם מצרים. למעט הנשיא הנוכחי בארצות הברית, התומך במהלך, נראה שאף גורם בעולם או במזרח התיכון לא יכיר בשטח המסופח כחלק ממדינת ישראל. ולעומת זאת, יהיו גורמים שעלולים להכיר בזכויות הפלסטיניות למדינה בכל שטחי יהודה ושומרון.

בנסיבות אלו, ההמלצה החד-משמעית לממשלה החדשה היא להימנע ממהלכי סיפוח חד צדדיים בגדה המערבית. על ישראל לשכלל את פעולתה בשני הנדבכים הבאים, תוך קיבוע מציאות הבידול בין הרשות הפלסטינית בגדה המערבית לבין חמאס ברצועת עזה:

- נדבך מדיני, שתכליתו לחזק את הרשות הפלסטינית ככתובת הלגיטימית היחידה להסדר עתידי ולהדק את היחסים איתה, גם לנוכח התנהלות האחראית והמוצלחת בהתמודדות עם מגפת הקורונה. בטווח הזמן המידי, יש לסייע לרשות להתמודד עם האתגרים הכלכליים והחברתיים שהחריפו בעקבות משבר הקורונה באמצעות שחרור כספי הסילוקין, אספקת חשמל ומים, והרחבת העבודה בישראל של פועלים מתחומי הרשות. אם תדבק הרשות

הפלסטינית בסרבנות לחזור לשולחן המשא ומתן ולדון בהסדר שבבסיסו גם "מתווה טראמפ" (לא כמהלך חד צדדי) – מומלץ לנקוט צעדי היפרדות בין ישראל לפלסטינים בגדה המערבית על פי "המתווה האסטרטגי לזירה הישראלית-פלסטינית" של המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS).

- נדבך נוסף, שבמרכזו מאמץ להשגת הפסקת אש ממושכת עם חמאס ברצועת עזה, בהמשך ובמנותק מעסקה לשחרור אסירים ביטחוניים הכלואים בישראל בתמורה להחזרת האזרחים וגופות החיילים הישראליים המוחזקים בידי חמאס. הסדר כזה צריך לכלול גם מנגנון להגבלת התעצמותו הצבאית של חמאס. במקרה של עימות עם חמאס – יש למקד את המהלך הצה"לי בפגיעה קשה מאוד בזרוע הצבאית של הארגון.

ישראל: אתגר היציאה ממשבר הקורונה

מגפת הקורונה יצרה בישראל משבר בריאותי, כלכלי וחברתי שמתחבר למשבר הפוליטי המתמשך. ככזה, הוא משקף זעזוע עמוק של יסודות הביטחון הלאומי במובנו הרחב. למשבר עלולות להיות השלכות קשות בזירה הפנימית, בכללן העמקת הפערים הסוציו-אקונומיים, הרחבת השסעים החברתיים ופגיעה בחוסן הלאומי. לממשלה החדשה נודע תפקיד מרכזי ביותר בהמשך ניהול המשבר והיציאה ממנו. אמון הציבור בממשלה, רמת הסולידריות החברתית ומידת הציות של הציבור להנחיות – כל אלה ישפיעו על קצב היציאה מהמשבר.

ראוי לתחקר ביסודיות את היערכות המדינה להתמודדות עם משבר ואת אופן ניהולו – כדי להפיק לקחים להמשך (כולל להתמודדות עם החיים בנוכחות הנגיף ועם גל התפרצות נוסף).

המשבר מלמד על הצורך במערך לאומי ייעודי לניהול משברים, שעליו לכלול את המנגנונים הקיימים, להגדיר את הזיקות ביניהם ולהיות מעוגן בחקיקה. סדר היום הלאומי, כולל תקציב המדינה, צריך לתת בשנה הקרובה עדיפות ברורה לתחום האזרחי – בריאות, תעסוקה, חינוך ורווחה. עיקר המשימה של הממשלה החדשה היא להתמודד עם המשבר הכלכלי והחברתי, תוך מתן עדיפות למנועי הצמיחה ולטיפול באוכלוסיות המוחלשות ומעמד הביניים. יש לנצל את ההזדמנויות שנוצרו מול האוכלוסייה הערבית והחרדית לקירוב ביניהן לבין קבוצות הרוב במדינה. באופן כללי יותר, נכון לפעול לאיחוי הקרעים והשסעים המעמיקים בציבור הישראלי.

יש לסכם ולתקצב תוכנית רב שנתית לצה"ל ולהתאים אותה למגבלות התקציביות הצפויות. בנוסף, יש להוציא לדרך את תוכנית ההצטיידות במט"ח סיוע (המתעכבת מזה שנתיים). הנסיבות הנוכחיות מחזקות את הצורך להמשיך לשכלל, כחלק מהתוכנית הרב שנתית וגם בהסתכלות לאומית כוללת, את הדיון על אודות מושגי ההכרעה והניצחון בעידן הנוכחי.

סיכום: העולם והמזרח התיכון אחרי הקורונה

הוגים, עיתונאים ואנשי מעשה מתייחסים בשבועות האחרונים להשלכות משבר הקורונה על העולם. אף שקיימות גם דעות אחרות, ברוב ההתייחסות מתואר המשבר כאירוע מכונן בקנה מידה היסטורי, שישנה מהותית את העולם שבו אנחנו חיים. זאת, בדומה למגפות רחבות היקף שאירעו בעבר, מלחמות עולם, משברים כלכליים גלובליים ואירועים היסטוריים רבי השפעה והשלכות נוספים.

ניתוח התייחסויות אלו מלמד שמדינות הלאום תתחזקנה, עקב היעילות שרובן מפגינות מול המגיפה, על חשבון הארגונים הבינלאומיים. המיתון העולמי העמוק יתאפיין בהתערבות ממשלתית גוברת, בהגנה על כלכלות מקומיות (ובפתיחת הסכמי סחר) ובתחרות פרועה יותר. לצד מגזרים שקרסו במהלך המשבר (דוגמת התעופה והתיירות) וכאלו שטולטלו (מגזר הנפט) יהיו גם מגזרים שיצמחו (בפרט שירותים מקוונים וטכנולוגיות בתחום הרפואה, הביולוגיה והחקלאות). העולם לא ישתנה לחלוטין, אבל יהיה פחות חופשי – צעדי החירום ופעולת מנגנוני הפיקוח החודרניים יימשכו; פחות משגשג – יהיו בו יותר מובטלים ויותר עניים; פחות גלובלי – נטוס פחות, נעבוד יותר מהבית, נצטופף פחות בערים, ומדינות יקפידו על מלאים אסטרטגיים ועל עצמאות של תעשיות חיוניות.

ההחלטות האסטרטגיות שהתקבלו על ידי ממשלת ישראל במהלך המשבר היו נכונות לזמן ומאפשרות כיום להחזיר את המשק, בהדרגה ובאופן דיפרנציאלי, לפעולה סדירה ומלאה. משבר הקורונה ימשך עוד זמן במאפיינים של "חיים בנוכחות הקורונה". אתגר זה יחייב בחודשים הבאים קבלת החלטות אמיצה, המבוססת על ניתוח מקצועי איכותי, נתונים מהימנים ולמידה מתמדת. תמונת המצב הנוכחית מאפשרת להפנות תשומת לב וקשב גם לזיהוי ולניצול ההזדמנויות שהמשבר מאפשר בתחומים השונים.

יש לוודא קשב ומענה לאתגרים הביטחוניים, במקביל לעיסוק המתמשך במשבר הקורונה. כל גורמי הכוח באזור יבקשו להימנע מהסלמה, אך זו בהחלט יכולה להתרחש בשנה הקרובה (בסוריה, בלבנון וברצועת עזה) סביב תקיפות ישראליות לסיכול איומים קיימים ומתהווים, או פעילות של גורמים סוררים. נכון שהממשלה החדשה תיערך לאתגרים ביטחוניים, ובכלל זאת למהלכי אויב לקידום בנין כוח בחסות משבר הקורונה. ספציפית, יש לשים לב להתקדמות בפרויקט הנשק המדויק וכן לאפשרות להתקדמות בתוכנית הגרעין של איראן.

ריכוז ההמלצות לממשלה החדשה

- להגיע עם ממשל טראמפ (ועם ראשי המחנה הדמוקרטי) להבנות בדבר "קווים אדומים" (חשאיים) לגבי התפתחויות אפשריות בתוכנית הגרעין של איראן, על אודות מאפייניו של הסכם גרעין משופר עם איראן ובעניין פעילותה האזורית.
- לוודא קיומה של אופציה התקפית עצמאית אמינה מול איראן.
- להמשיך לפעול נגד ההתבססות האיראנית בסוריה ולרתום את רוסיה לעניין זה.
- להגדיר את המתאר של מלחמה רב זירתית ("מלחמת הצפון") כאיום הייחוס העיקרי למלחמה, לעשות מאמץ למניעתה ולוודא שהציבור מודע וערוך למאפייניה האפשריים של מלחמה כזאת ולתוצאותיה האפשריות.
- לבחון את הצורך ב"מתקפת מנע" כלפי ארגון חזבאללה ואת התנאים למתקפה כזאת, לנוכח התקדמות "פרויקט הדיוק" ומול חלופות אחרות (הגנה, הרתעה והמשך המב"מ).

- להימנע ממהלכי סיפוח חד-צדדיים רחבים ביהודה ושומרון ולאמץ את "המתווה האסטרטגי לזירה הישראלית-פלסטינית" של המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS), כולל קריאה לחידוש המשא ומתן.
- לקדם הפסקת אש ארוכה עם חמאס – בפרמטרים המבטיחים מניעת התעצמות.
- לפעול לשיקום התמיכה הדו-מפלגתית האמריקאית בישראל.
- למנוע משבר חמור עם ארצות הברית על רקע יחסי ישראל-סין. זאת, באמצעות ניהול דיאלוג אסטרטגי, עדכון מדיניות הסחר עם סין וחיוזוק מנגנוני ניהול הסיכונים במשולש ישראל-סין-ארצות הברית.
- לשקם את היחסים עם ירדן, לשמר את הסכם השלום עם מצרים ולשפר את היחסים עם מדינות אחרות במחנה הפרגמטי במזרח התיכון.
- לתחקר את האסטרטגיה שננקטה מול מגפת הקורונה ובהתאם להתכונן לגל שני במקביל להתפרצות שפעת בחורף הבא.
- לתת בשנה הקרובה עדיפות ברורה לתחום האזרחי (בריאות, תעסוקה חינוך ורווחה), בדגש על טיפול במנועי הצמיחה, באוכלוסיות המוחלשות ובמעמד הביניים. כמו כן, יש לנצל את ההזדמנויות שנוצרו מול האוכלוסייה הערבית והחרדית לקירוב ביניהן לבין קבוצות הרוב במדינה.
- לסכם ולתקצב תוכנית רב שנתית לצה"ל ולהתאימה למגבלות התקציביות הצפויות, וכן להוציא לדרך בהקדם את תוכנית ההתעצמות במט"ח סיוע.
- לחזק את היחסים עם הקהילות היהודיות ברחבי העולם עקב המשבר העמוק הפוקד אותן (באמצעות סיוע, שיתופי פעולה ומאבק באנטישמיות). במקביל, יש להיערך לאפשרות של גל עלייה לארץ.